

ШЕСТА КНИГА

Ролята на философите в държавата

I. И тъй, Главконе — продължих аз, — след като докрай разисквахме подробно кои са философи и кои не са, едвам някак се изясни какви са и едните, и другите.

— Вероятно това не би било лесно да стане с кратко разглеждане — отговори той.

— Изглежда не — рекох. Аз поне мисля, че би било по-добре, ако трябваше да се говори само за това и ако не трябва много още други неща да изследва желаещият да разбере с какво се различава справедливият живот от несправедливия.

— Какво друго ни остава след това? — попита той.

— Какво друго, освен което следва — отговорих аз. Понеже философите са тия, които могат да постигнат винаги едно и също при едни и същи условия, а които не могат това, блуждаят сред много и по-различен начин изменящи се неща и затова не са философи, пита се кои от тия две категории хора трябва да бъдат управници на държавата?

— По какъв начин, като говорим, бихме отговорили правилно? — попита той.

— Трябва да бъдат поставяни за стражи от двете групи тези, които могат да спазват законите и обичаите на държавите.

— Вярно — рече той.

— А нима не е ясно — продължих аз, — дали трябва да избираме за страж сляп човек или такъв, който има силно зрение?

— Как може да не е ясно — отговори той.

— Смяташ ли, че се отличават от слепите тия, кои-

то са лишени от знание за същността на съществуващото и нямат в душата си никакъв жив образ за него? Те не могат подобно на живописци да гледат самата истина, да се съсредоточават винаги върху нея и най-точно да я съзерцават и по този начин да създават съответни закони за хубавото, справедливото и доброто, когато е необходимо да ги създадат, а вече създадените да пазят и съблюдават.

— Да — рече той, — заклевам се в Зевса, не се различават много.

— И така дали с по-голямо право ще поставим за стражи тия или другите, които знаят онова, което действително съществува, а при това в нищо не им отстъпват както по своята опитност, така също в никаква друга част на добродетелта?

— Нередно би било — рече той — да избираме други, щом по отношение на другите качества не са по-долу, а и самото това ще им служи като преимущество, с което те твърде много ще ги надминават.

— Следователно не трябва ли да поговорим по какъв начин те ще могат да имат едното и другото?

— Разбира се.

— Още в началото на нашия разговор казахме, че трябва най-напред да си обясним природата на тия хора. И аз мисля, че ако постигнем пълно съгласие за нея, ще приемем, че такива люде имат споменатите качества и че не някои други трябва да станат управници на държавите, а само те.

— Как?

Свойства на философската душа

II. Относно природата на философите ние се съгласихме, че те винаги ще обичат науката, която би им откривала нещо за онова, което винаги съществува и никак не се променя от създаване и унищожение.

— Нека това бъде прието.

— При това те обичат цялата наука, продължих аз, и доброволно не изоставят нито малка нейна част, нито голяма, нито по-ценна, нито по-малко ценна, т. е. постъпват също така, както открихме в нашите предишни разисквания за честолюбците и влюбчивите.

— Говориш истински неща — рече той.

— След това помисли дали е необходимо тия люде, които трябва да бъдат такива, каквито ние ги описахме, да притежават още в душата си следното?

— Кое именно?

— Правдивост и доброволно да не приемат по никакъв начин лъжата, но да я мразят и да обичат истината.

— Приемливо е това — рече той.

— Не само е приемливо, приятелю, но е напълно необходимо този, който е свързан по природа с обич с нещо, да обича и всичко сродно и свойствено на обичаното от него.

— Вярно — рече той.

— Но ти би ли намерил нещо по-близко до мъдростта от истината?

— Как може да намеря? — попита той.

— Възможно ли е за един и същ човек да обича истината и да обича лъжата?

- Никак не е възможно.
- Следователно този, който истински обича науката, трябва още от детски години да се стреми колкото е възможно повече към цялата истина.
- Непременно.
- Но ние знаем, че колкото желанията по-силно се насочват към едно нещо, толкова стават по-слаби по отношение на други неща, както поток, който е отбит някъде.
- Но как?
- Така у този, у когото желанията са насочени към наука и към всичко подобно на нея, смятам, той ще има пред вид удоволствието на душата сама по себе си, а ще изостави насладите на тялото, ако не е престорен, а истински философ.
- Това е съвсем необходимо.
- Такъв човек е разсъдителен и никак не е користолюбив, понеже подобава другиму, а не нему да припечелва пари за ония неща, за която парите се припечелват с големи жертви.
- Така.
- Когато пък искаш да различаваш философската природа от нефилософската, трябва да внимаваши още и на това.
- На кое?
- Да не се крие случайно в нея низост, защото малодушието е твърде враждебно на душа, която се стреми винаги към всецяло божественото и човешкото.
- Съвсем вярно — рече той.
- А който има в ума си високи помисли и изследва всяко време и всяка същност, смяташ ли ти, че може човешкият живот да се струва на такъв като нещо велико?
- Не е възможно — рече той.

- Такъв човек нима ще смята и смъртта за нещо страшно?
- В никакъв случай.
- Следователно за слабата и низка природа не е достъпна истинската философия, както изглежда.
- Струва ми се, че не е достъпна.
- Но какво? Човек, който е скромен и не е користолюбив, чужа е на низостта и не е самохвалко, нито е безсрамен, може ли той да бъде необщителен и несправедлив?
- Не.
- Затова ти, започвайки да наблюдаваш една философска или нефилософска душа още от младежки години, ще наблюдаваш дали е справедлива и кротка или необщителна и дива.
- Съвсем вярно.
- Както аз мисля, ти няма да оставиш без внимание и следното.
- Кое?
- Може ли тая душа да учи, или не може?
- Нима допускаш, че човек може да обикне някога това, над което той се мъчи и го върши с твърде малък успех?
- Не може да бъде.
- Но какво? Ако някой не може да запомни нищо от това, което учи, понеже много забравя, може ли той да не бъде лишен от знание?
- Как е възможно да не бъде лишен?
- А смяташ ли, като се труди без полза, че той няма накрая да бъде принуден да намрази себе си и една такава работа?
- Как няма да я намрази?
- И така забравящата душа ние никога няма да

отнесем към философските души, а трябва да искаме философската душа да бъде паметлива.

— Без съмнение.

— Но бихме ли казали ние, че същество с необразована и нехармонична природа ще има влечение към нещо друго освен към несъразмерност?

— Какво още?

— Смяташ ли, че истината е сродна с несъразмерността или със съразмерността?

— Със съразмерността.

— Следователно ние търсим към останалото още умерен и остроумен разсъдък, който води със своята лесно усвояваща природа всекиго да наблюдава всичко действително съществуващо.

— Как не?

— Но какво? Не ти ли се струва, че ние разгледахме свойствата, произтичащи едно от друго и необходими за душата, която предстои да бъде съпричастна достатъчно и в свършен вид със съществуващото?

— Твърде много необходими — рече той.

За четирите главни добродетели

— И така ще порицаеш ли ти по някакъв начин такова занимание, с което някой по никакъв начин не би могъл задоволително да се занимава, ако той по природа не е паметлив, способен да учи, великодушен, приятен, приятел и близък на истината, на справедливостта, на мъжеството и разсъдителността?

- Н е зная — рече той, — но с удоволствие бих изслушал твоето мнение по тоя въпрос.

— Ще имаш възможност да ме чуеш, защото според мене те говорят истината.

— Но как може да се смята разумно да се твърди — рече той — че държавите няма да се освободят от злините, преди да започнат да ги управляват философите, за които приехме, че са безполезни за държавите?

— Ти задаваш — отговорих аз — въпрос, който изисква отговор във форма на сравнение.

— А според мене ти нямаш навик да говориш със сравнения.

IV. Добре — казах аз, — сега, след като ме въвлече в такъв мъчен за отговор въпрос, ти надсмиваш ли ми се? Чуй сравнението ми, та още повече да видиш с какъв труд аз правя сравнение. Наистина толкова е лошо състоянието на най-скромните, в което те се намират спрямо държавите, че почти нищо не може да бъде по-лошо. Следователно, който прави сравнение и го защитава, трябва да извлича черти от много неща подобно на живописци, които рисуват козелоелен⁴, като смесват различни черти. Представи си сега, че с много кораби или с един става следното: капитанът надминава всички в кораба по своя ръст и сила, но е глуховат, вижда само наблизно и малко познава корабното дело изобщо. А моряците спорят помежду си за длъжността кормчия, като всеки един смята, че той именно трябва да застане на кормилото, макар че никога не е изучавал това изкуство и не може да посочи нито своя учител, нито времето, когато се е учил. Освен това дори твърдят, че не е необходимо кормчията да учи това изкуство, и са готови да наскат на късове този, който твърди, че трябва да се учат. Те постоянно се навъртат около капитана и молят, и правят всич-

ко, за да им бъде поверено кормилото. Понякога, когато не им се удаде да го предумат, но други повече от тях успяват, те или избиват тези други, или пък ги изхвърлят от кораба, а благородния капитан правят безсилен чрез мандрагора⁵, опиване или нещо друго, завладяват кораба и почват да използват всичко, което се намира там; пият и плават така, както е свойствено на такива люде. При това положение те величаят и наричат опитен моряк и умел да управлява кораб само този, който е способен да заграби властта със сила или пък като убеди капитана; а този, който не е такъв, те го ругаят и го наричат негоден за нищо. Те нямат и понятие, че за истинския капитан на кораб е необходимо да разпознава годишните времена и дните, небето и звездите, ветровете и да знае всичко, което е свързано с корабоплаването, ако наистина има намерение да стане добър водач на кораб, независимо от желанието на когото и да е. Те са убедени, че за управляването на кораб не са необходими нито умение, нито опитност, нито някакво специално знание на мореплавателното изкуство. При това положение на кораба ти не смяташ ли, че моряците ще нарекат зяпач по звездите, високопарен бърборко и безполезен човек тъкмо този, който в действителност е способен да управлява кораб?

— Без съмнение — рече Адимант.

— Аз смятам — продължих, — че ти нямаш нужда от разясняване на сравнението, т. е. че посочвам разположението на държавите към истинските философи; ти разбираш това, което казвам.

— Разбира се — рече той.

— А пък на този, който се учудва, че философите не биват почитани в държавите, най-напред ти му изложи това нещо и се опитай да го убедиш, че много по-

достойно за учудване щеше да бъде, ако бяха почитани.

— Ще му обясня — отговори той.

Повторно за истинските управници на държавата

— Впрочем този човек говори самата истина, като казва, че най-скромните във философията са безполезни за множеството. Накарай го обаче да потърси причината за тая безполезност в тия, които не искат да се ползват от скромните, а не в самите тях. Както е съвсем естествено капитанът на кораб да не моли моряците да му се подчиняват, нито е прието мъдрите да отиват в домовете на богатите⁶ и този, който с известно преувеличение е говорил това, той се е излъгал. Общеизвестна истина е, че болният, било богат или беден, по необходимост отива в къщата на лекаря; също и всеки, който се нуждае от управляване, отива в дома на този, който е способен да управлява, а пък управникът, доколкото наистина той е полезен, не може да моли управляваните да се съгласят да бъдат управлявани от него. Следователно онзи мъж, който се учудваше, никак няма да сгреша, ако сегашните управляващи политици сравни с неотдавна споменатите от нас моряци, а пък тези, които те наричат безполезни люде и зяпачи по звездите⁷, да смята за истински познавачи на мореплавателното дело.

— Съвсем вярно — рече той.

— Поради тия причини и поради това състояние

на нещата не е лесно най-доброто занимание да бъде одобрено от лица, които се занимават тъкмо с противоположното. Но още по-голяма и по-опасна клевета за философията идва от тези, които сами твърдят, че се занимават с философия. За тях ти говориш, когато обвиняваш философията, твърдейки, че твърде много от тези, които се насочват към нея, са много порочни. А що се отнася до твърдението, че най-скромните са безполезни, аз съм съгласен, че ти говориш самата истина. Нали е така?

— Да.

V. Разгледахме ли ние сега причината за безполезността на скромните хора?

— Разбира се.

— Не желаеш ли след това да разгледаме причината за порочността на мнозина и ако можем, да се опитаме да посочим, че философията не е виновна за това?

— Да.

— Нека да слушаме и да отговаряме, като си припомним това, с което изследвахме природата, по какъв начин човек да стане добър и честен. Ако помниш, негов водач трябва да бъде преди всичко истината, към която той е длъжен да се стреми всякак и всякъде, защото, ако е мошеник, не може да има нищо общо с истинската философия.

— Наистина така беше казано.

— Но нали в този единствен пункт се явява противоречие с това, което сега се мисли по същия въпрос?

— Разбира се — отвърна той.

— Нима ние няма достатъчно да защитим нашето схващане, че този, който по природа действително обича науката, се стреми към съществуващото? Той не се спира на множество неща, които изглеждат само съ-

зина са лоши, а заради това пък отново се заловихме с природата на истинските философи и по необходимост я определихме.

— Това е така — отговори той.

VI. Сега — продължих аз — трябва да разгледаме покварата на тая природа, как тя у мнозина се е повредила, а у които малко нещо е останало, тях макар и да не наричаме лоши, но ги наричаме безполезни. А след това природата на ония хора, които подражават на философията и си присвояват нейната дейност, каквито са природите на душите, които се насочват към тая дейност, недостойно и свръхсилите си, грешат многократно, навред и сред всички хора са създали това мнение за философията, за което ти говориш.

— За каква поквара говориш? — попита той.

— Аз ще се опитам, доколкото това е по силите ми, да ти го обясня — отговорих. — Всеки ще се съгласи с нас, смятам, в това, че тази природа, която има всичко, което ние сега ѝ приписавме, за да стане истински философска, рядко се ражда сред хората и не се среща често. Или ти не мислиш така?

— Точно така мисля.

— Докато човек с такава природна дарба се среща рядко, то виж колко често се срещат и колко големи са различните видове гибел.

— Кои именно?

— Най-чудно от всичко е да се слуша, че погубва душата и я отклонява от философията всяко едно от тия свойства, които ние хвалихме, а именно мъжеството, разсъдителността и всички други, които разгледахме.

— Това е невероятно дори за слушане само — потвърди той.

— Освен това — продължих аз — нея я покварява

и я отклоняват от философията също и всички така наречени блага, като красота, богатство, сила на тялото, влиятелните роднински връзки в държавата и всичко, което ги наподобява. Впрочем ти вече имаш в общи черти всичко, което трябва да говоря.

— Разбирам — отвърна той, — но с удоволствие бих изслушал по-подробно това, което казваш.

— Хайде — рекох аз, — постарай се да разбереш правилно цялото, и ще ти стане съвсем ясно и не ще ти изглежда странно вече казаното по тоя въпрос.

— Какво ще заповядаш? — попита той.

— Всяко семе или зародиш било на растение или на животно знаем, — рекох аз, — че ако не намери храната, която му е необходима, нито удобното време или място, толкова повече губи своите свойства, колкото е по-силно, защото злото е по-противоположно на доброто, отколкото на недоброто.

— Може ли да не е така?

— Естествено е, мисля, че най-добрата природа при една съвсем несвойствена за нея храна повече страда, отколкото слабата природа.

— Естествено.

— Няма ли да кажем, Адиманте — продължих аз, — че и най-даровитите души при лошо възпитание стават особено лоши? Или ти смяташ, че големите неправди и свършената порочност произхождат от лошата, а не от една силна природа, покварена от възпитанието, и че слабата природа никога не ще бъде причина за велики дела — било добри, било лоши?

— Не — рече той. — Аз съм съгласен с тебе.

— Ако предположим, че природата на философа е получила съответно образование, както аз мисля, по необходимост тя ще преуспява и ще достигне до всякаква добродетел; ако пък, след като

бъде посята и за-

садена, не се храни с подходяща храна, тя ще се насочва към противоположно състояние да добродетелта, ако случайно някой от боговете не ѝ се притече на помощ. Или ти подобно на мнозина други мислиш, че някои младежи биват покварявани от софисти; покварителите обаче са някакви си частни софисти и за това заслужава ли да се говори? А смяташ ли, че тези, които така говорят, не са велики софисти и възпитават по съвършен начин млади и стари, мъже и жени и ги правят такива, каквито си желаят?

— Кога? — попита той.

— Когато — отговорих аз — събраните мнозина заедно заседават в народните събрания или в съдилищата, или в театрите, или във военните лагери, или в някакво друго общо многолюдно събрание порицават с голям шум едни от казаните или извършените неща, а други пък неща хвалят. При двата случая невъздържано викат и ръкопляскаат. При това скалите и самото място⁸, където се събират, отеквайки, удвояват шума както от порицанието, така също и от похвалата. Мислиш ли какво мъжество юношата ще добие в такова място, така да се каже? Или какво частно възпитание би трябвало да има той, та заливано от такива хули и похвали, да не се увлече по течението, където то го мъкне? Мислиш ли, че той няма да смята за хубави и лоши същите неща, които смятат и те, че няма да почне да върши това, което правят те, и да стане такъв, каквито са те?

— Това е съвсем неизбежно, Сократе — рече той.

Софистите и мнението на тълпата

VII. Но ние още не сме казали нищо за най-голямата необходимост, рекох аз.

— Каква необходимост — попита той.

— Тая, която тези възпитатели и софисти, без да убеждават със слово, прилагат на дело. Нима ти не знаеш, че неподдаващия се на убеждение те наказват с лишаване от граждански права, с парична глоба и смърт?

— Това зная съвсем ясно — отвърна той.

— Кой друг софист, мислиш, и кои частни доводи, като им противоречат, ще могат да имат сила?

— Смятам, че никой — рече той.

— Без съмнение никой, — рекох аз, — а дори само да се направи опит за това, би било голямо безумие. Няма, не е имало и изобщо няма да има друго схващане за добродетелта освен това, което се е получило по време на възпитанието, на човешкото възпитание, приятелю. Ние обаче ще изключим божественото възпитание от нашата реч според пословицата⁹, защото трябва да знаем, че който би се спасил и стане, какъвто трябва да стане при такова състояние на обществените отношения, ти няма да сгрешиш, ако кажеш за него, че божият промисъл го е спасил.¹⁰

— И по мое мнение не може да бъде другояче — рече той.

— И тъй освен това нека и следното да бъде предмет за обмисляне от тебе.

— Кое?

— Всяко от частните наемни лица, които те нари-

чат софисти и смятат за съперници в своите занимания, да преподава не други знания освен преподаваните от мнозината други, които те обсъждат при своите събирания и ги наричат мъдрост. Както когато някой изучава наклонностите и естествените нагони на голям и вече отхранен силен звяр, по какъв начин трябва да се доближава към него и да го пипа, кога става раздразнителен или кротък и поради какво, при какви случаи обикновено издава определени звуци, а така също при издаването на какви звукове от друг става кротък или свиреп. Като изучи всичко това чрез общуване със звяра и чрез продължителен опит, той би нарекъл това действие мъдрост. Като го направи изкуство, той би се насочил вече към неговото преподаване, но в същност никак не би знаел какво от тия учения и естествени стремежи е хубаво или грозно, добро или лошо, справедливо или несправедливо, но всичко това би назовал в зависимост от реагирането на голямото животно и ще нарича добро това, което е приятно за животното, а лошо — това, което му е противно. Никакво друго понятие за тия неща той не би могъл да има, а необходимото би наричал справедливо и красиво, без да може да види в същност по какво се различава природата на необходимото и доброто, нито би могъл да я посочи другиму. В такъв случай, бога ми, няма ли той да ти изглежда странен учител?

— Ще ми изглежда — рече той.

— Мислиш ли, че се различава от него оня, който приема за мъдрост наблюдаването характера и стремежите на много и различни люде по време на събиране било при живопис, било при музика, било при политическа дейност? А който влиза в общение с тях, като им представя или поетическо произведение, или друго някое произведение, или

пък

оказва

някаква

услуга на държавата и повече, отколкото е необходимо, прави от тълпата свои ценители; него пък така наречената Диомедова нужда¹¹ заставя да прави това, което това множество би похвалило. Че наистина това е добро и хубаво, нали още никога не си чул от някого доказателство за това, което да не е смешно?

— Мисля, че и в бъдеще няма да чуя друго доказателство — отговори той.

Антагонизмът между философа и тълпата

VIII. След като разбра всичко, което вече казахме, сега си припомни и следното: дали тълпата признава и приема, че съществува прекрасното само по себе си или пък има много отделни прекрасни неща и дали има само едно единствено нещо, а не множество отделни вещи?

— Сигурно не — отговори той.

— Следователно тълпата не може да бъде философ — заключих аз.

— Не е възможно.

— Неизбежно философстващите люди биват хулени от тълпата?

— Неизбежно е.

— Също биват порицавани и от ония частни лица, които така постъпват с народа, че искат на всяка цена да му харесат.

Очевидно.

— При такова положение какво спасение виждаш за философската природа, та тя да не изостави своето

занимание и да постигне целта си? Обмисляй го във връзка с това, което вече казахме, а ние се съгласихме, че на тая природа са присъщи любознателност, памет, мъжество и благородство.

— Да.

— Следователно такъв няма ли да стане пръв още като дете¹² във всичко, особено ако тялото му се устрои в съгласие с душата?

— Как няма да стане — отговори той.

— А когато той вече остарее, тогава, мисля, че ще пожелаят да се възползват от него при своята работа и неговите близки, и гражданите.

— Как няма да се възползват?

— Следователно с молби, с отдаване на почести и с ласкателства ще се стараят предварително да си осигурят бъдещата негова сила.

— Обикновено става така — потвърди той.

— Но какво смяташ — попитах аз — ще направи един такъв човек при такива обстоятелства, особено ако той е гражданин на велика държава, богат, благороден, красив и висок?¹³ Няма ли да се изпълни с непостижима надежда, като си въобрази, че е способен да управлява държавните работи на елините и чужденците и освен това да превъзнася себе си, неразумно изпълнен с гордост поради своята външност и суетно високомерие?

— Съвсем вярно — рече той.

— Но ако някой незабелязано се приближи към така настроения човек и му каже истината, че той няма достатъчно ум, а пък се нуждае — умът обаче се придобива само ако се робува за неговото придобиване — смяташ ли, че ще му бъде леко да изслуша толкова неприятни за него думи?

— Далеч ще бъде от това — рече той.

— Ако пък — продължих аз — поради своята добра природа и поради близостта си с такива схващания някой разбере, поправи се и се насочи към философията, какво ще правят според нас ония, които мислят, че ползата и дружбата с него са загубени? Няма ли всичко да вършат и всичко да говорят на него самия да не се оставя да бъде убеден, а и на убеждаващия го, че той няма да има успех, понеже те както при частните му дела, така също и при обществените му задължения ще му устройват засади?

— Това е съвсем необходимо — рече той.

— И тъй възможно ли е такъв човек да се занимава с философия?

— Сигурно не.

IX. Виждаш ли — рекох аз, — че ние не се изразихме лошо за самите съставни части на философската природа, когато нейното лошо възпитание по някакъв начин се явява причина за отпадане от нейната пряка задача и да не се постигнат така наречените блага, богатства и всички подобни на тях средства?

— Наистина не беше лошо казано, а, както трябва — рече той.

— Това е, чудни човече — рекох, — гибел и такова е унищожението и покваряването на най-добрата природа за най-добрата дейност, макар и тази природа да не се среща често, както ние казваме. От тия мъже са тези, които причиняват най-големите злини на държавите и частните лица, а така също и тези, които вършат добри дела, ако те се стремят към това. Незначителната природа обаче не прави никога нищо велико нито за някое частно лице, нито за държавата.

— Съвсем вярно — потвърди той.

— И тия люде, за които мъдростта е съвсем подходяща, като се отклоняват от нея, изоставят филосо-

фията пуста и несъвършена и сами живеят неподходящ за тях и неистински живот, а към философията, като вече осиротяла от близки, се насочват други недостойни люде, позорят я и я подхвърлят на безчестие. И тогава, както ти казваш, нейните хулители я хулят, че от занимаващите се с нея едни нищо не струват, а други, които са много повече, са достойни за най-големи злини.

— Наистина — рече той, — такива неща се говорят.

— И с право се говорят — потвърдих аз, — защото други човеченца, като виждат, че тази област е останала празна, макар да е пълна с прекрасни имена и велелепие, такива бягат от затвори в светилищата; с радост прескачат от други занимания към философията такива, които са най-хитри в своето незначително изкуство. Без да се гледа, че философията се подхвърля на такава участ, в сравнение с другите изкуства нейното достойнство си остава по-възвишено, а мнозина пристъпващи към това достойнство, понеже са с несъвършена природа, както, от една страна, понасят вреди в тялото си от изкуствата и занаятите, така пък, от друга страна, са съкрушени и сломени в душите си поради особените им тежки занаяти. Или това не е неизбежно?

— Съвсем е неизбежно — рече той.

— И така — продължих аз — смяташ ли, че в нещо те се различават от плешив и дребен на ръст ковач, който е спечелил пари и наскоро е излязъл от затвора, изкъпал се в банята и си облякъл нова дреха, нагизден като младоженец, иска да се ожени за дъщерята на господаря си, който е изпаднал в бедност и безпомощност?

— Няма голяма разлика — отговори той.

— Какви деца трябва да родят такива хора? Нали неистински и негодни?

— Съвсем е необходимо да бъде така.

— Но какво? Ако недостойни да възпитават лица пристъпват към възпитаване и се занимават по недостоеен начин с него, може ли да кажем какви помисли и мнения те ще родят? Нали наистина се чуват от техните уста само софизми и нищо искрено, нищо, което по достоен начин участвува в истинското разбиране?

— Без съмнение — рече той.

Х. Адиманте, твърде малцина останаха от тия, които се занимават по достойнство с философията.¹⁴ Това е или заловеният при бягство благороден и добре възпитан дух, който поради липса на покварители, верен на природата си, остава при философията; или пък е велика душа, родена в малка държава, и с презрение гледа на държавните дела; а пък съвсем малко на брой са тия, които имат дарование, пренебрегват всяко друго изкуство и се насочват към философията. Възможно е и юздата на нашия другар Теаг¹⁵ да е в състояние да задържи някои при нея. При Теаг било всичко друго така устроено, за да го отклони от философията, но само болестта на тялото го отклонява от политическа дейност и го задържа при философията. За нашето божествено знамение не бива и да говорим¹⁶, понеже това не се е случвало с нито един от прежните люде. А към тия малко на брой хора и ония, които са вкусили колко е приятно и блажено това притежание, видели са достатъчно безумието на тълпата и че никой нищо здравословно, така да се каже, не върши за държавните работи, нито пък има съюзник, с който някой би могъл да отиде на помощ на справедливия и би се спасил, а, напротив, е подобен на човек, попаднал сред зверове, който не желае да постъпва несправедливо, нито пък е в състояние сам да се противопоставя на всички диви свои противници и преди да окаже полза на държавата или

на приятелите си, погива безполезен за себе си и за другите. Такъв човек, като обсъди всичко, остава на спокойствие и върши своята работа подобно на човек, който по време на буря, когато облак от прах и пороен дъжд се носят от силен вятър, сам се скрива под стена. Като наблюдава как другите са изпълнени с беззаконие, той е доволен, ако сам остане чист от неправда и нечестиви дела. Като живее така по време на тукашния си живот, очаква своята смърт весел и кротък, изпълнен с добра надежда.

— Наистина той ще си отиде от този живот, като е свършил не най-малки дела — рече той.

— Не е свършил и най-велики дела, понеже не е попаднал в подходяща политическа обстановка — рекох аз, — защото само в подходяща обстановка той сам повече ще преуспява и ще спасява наред със своето и общото.

Порочната държавна уредба е вредна за философа

XI. Струва ми се, че достатъчно се каза за философията и заради какво тя се клевети, и то несправедливо, ако ти нямаш нищо друго да прибавиш.

— Нищо повече нямам какво да кажа за това — рече той. — Но коя от съществуващите сега държавни уредби ти смяташ за най-пригодна за философията?

— Някоя — отговорих аз, — и ще ти докажа, че нито една от сегашните държавни уредби не е достойна за природата на философа. Поради това и държавната уред

ба се променя и извращава подобно на чуждестранно семе, посято на чужда почва, което губи своята сила и се превръща на туземно, така също и този род не запазва своята сила, но преминава в друг вид. Ако пък по- падне в най-добрата държавна уредба, както и той е най-добър, тогава ще стане ясно, че той в същност е божествен, а другите са човешки — другите природи и занимания. Явно е, че след това ти ще попиташ сега каква е тая държавна уредба.

— Ти не позна — отговори ми той. — Нямам намерение да питам това, но дали е тая държавна уредба, която ние разкривахме, уреждайки държавата, или пък е някоя друга.

— Впрочем тая е — отговорих аз. — Същото това беше казано и тогава, когато се установи, че в държавата винаги ще трябва да остане нещо, което да има един и същ начин за управляване, който възглед имаше и ти, когато като законодател създаваше закони.

— Беше казано — потвърди той.

— Но не беше достатъчно разкрито — продължих аз, — понеже вие, обхванати от преждевременен страх, обяхихте, че изследването на такъв въпрос ще бъде продължително и трудно, макар че и разглеждането на останалото не беше най-лесно.

— Кое останало?

— По какъв начин трябва да постъпи държавата, която се заеме с философията, за да не погине? Всичко велико наистина е опасно и действително хубавото е трудно¹⁷, както се казва.

— Но ако това се обясни, ще получи завършък и нашето изследване — рече той.

— Пречка ще бъде нежеланието — отвърнах аз, — но безсилието. Ти лично ще видиш моето усърдие. Гледай сега как усърдно и как безстрашно ще говоря, че

държавата трябва да се заеме с това дело по начин, точно противоположен на сегашния.

— Какъв?

— Сега — продължих аз — младежите, едвам току- що излезли от детската възраст, се занимават с философия, преди да уредят свой дом и да пристъпят към работа; а когато се приближат до най-трудната част от философията, те се отдръпват, макар че се смятат вече за най-опитни философи — говоря за най-трудното в нея, за доказателствата. А по-късно, ако бъдат повикани от други, които се занимават с философия, те се съгласяват да станат техни слушатели, смятат това за своя заслуга, макар да разправят, че вършат това между другото; на стари години пък, като се изключат само отделни лица, гаснат много по-бързо от Хераклитовото¹⁸ слънце и почти никога отново не се възпламеняват.

— Но как трябва да става заниманието с философия? — попита той.

— Младежите и децата трябва да пристъпват към присъщото на възрастта им образование¹⁹ и към философията по напълно противоположен начин на сегашния. Трябва да се полагат твърде големи грижи за тялото, докато детето расте и възмъжава, за да стане в услуга на философията. При напредването на възрастта, когато започва да се усъвършенствува душата, да се засилят упражненията с философията. А щом силата започне да намалява и хората бъдат вече свободни от държавни и военни повинности, тогава да пасат свободни²⁰ и да не вършат нищо друго, което не е странично занимание, щом желаят да живеят щастливо; и след като свършат определения им живот, да получат подходящ дял в другия живот.

XII. Струва ми се, Сократе, чети истинно говориш и с усърдие — рече той. — Мисля обаче мнозина от слуша-

телите още по-усърдно ще ти противоречат и никак няма да ти повярват. Пръв между тях ще бъде Тразимах.

— Не се опитвай — рекох — да ме скараш с Тразимах, с когото току-що станавме приятели, а и по-рано

не бяхме врагове. Ние няма да оставим нищо без изследване, докато не убедим него и другите или преди да направим нещо за онзи живот, когато ще бъдат родени отново и ще попаднат на такива разговори.

— Ти наистина говориш за недалечно време²¹ — рече той.

— Дори за никакво време — отвърнах аз, — ако го сравним с вечността. Няма нищо чудно, че голямото мнозинство хора не вярват на казаното сега. Те изобщо никога не са виждали това, за което сега се говори, а по-скоро смятат, че такива думи се говорят нарочно нагодени помежду си, а не са свързани помежду си, както сега. Тия хора никога не са видели човек, който носи образ и подобие на добродетел, достигнал до възможното съвършенство на дело и със слово, който властвува в една такава държава — не са видели нито един, нито повече такива²². Или ти мислиш иначе?

— В никакъв случай.

— Те не се вслушваха достатъчно, почтени друже, в прекрасните и свободни разсъждения, които упорито търсят истината и по всякакъв начин искат да узнаят, а избягват усърдно духовити и спорни разсъждения, които не водят към нищо друго освен към слава и слово-прение както в съда, така също и при частни събирания.

— И това не са слушали — рече той.

— Ето защо — продължих аз, — предвиждайки това и страхувайки се, ние тогава говорихме, заставени от истината, че нито държава, нито държавна управа, нито отделен човек никога няма да станат съвършени, преди да настъпи необходимост, независимо дали това

хората желаят, или не го желаят, философите да се грижат за държавата и държавата да стане послушна на тия малцина и нелоши философи, които сега се наричат безполезни; или докато на синовете на тия, които сега са управници и царе, или на самите тях по някакво божествено вдъхновение не им се внуши истинска любов към истинската философия. Аз не намирам никакво основание за твърдението, че първото и второто положение или и двете заедно са неосъществими. По такъв начин ние с право бихме били осмивани, понеже за желанията си говорим необмислено като за нещо вероятно. Или не е така?

— Така е.

Идеалната държава е осъществима

— Ако нуждата е наложила грижата за държавата на отличните във философията мъже в безпределното минало време или пък сега се осъществява в някоя неелинска страна, която е далеч от кръга на нашия поглед, или пък това ще се случи в бъдеще, то ние сме готови да твърдим, че споменатата държавна уредба е била, сега е и ще бъде, щом самата муза²³ управлява държавата; защото тая уредба не е невъзможна и ние не говорим невъзможни неща, а само признаваме, че това е трудно.

— И аз така мисля — рече той.

— Но кажи дали така мисли и голямото множество от хората — попитах аз.

— Възможно е — отговори той.

— Но, драги мой — продължих аз, — недей да обвиняваш така множеството. Те ще си променят мнение-

то, ако не спориш с тях, но ако добронамерено им говориш и без обиди ще защитиш тяхната любознателност, щом им покажеш какви са тези философи, за които говориш, и ще определиш точно, както неотдавна, природата и заниманието им, та тия множества от хора да не подозират, че ти говориш за тия, които те самите мислят за философи. Ако по този начин те могат да разглеждат тоя въпрос, допускаш ли, че няма да си променят мнението и няма да дават вече по-други отговори? Или ти вярваш, че някой се гневи на негневлив и завижда на незавиждащ, понеже е незавиждащ и кротък? Аз ще избързам да ти кажа, че такава мъчна природа се среща според мене у малцина, а не в мнозина.

— Аз мисля съвсем същото — потвърди той.

— Не си ли съгласен с мене, че виновници за враждебното разположение на множеството към философията са ония външни, които се втурват в неподходящото за тях дело, порицават философите, отнасят се с тях презрително и винаги говорят за тия люде, че те вършат дела най-малко подходящи за философията?

— Естествено — рече той.

ХІІІ. Но, Адиманте, тези, които насочват своята мисъл към съществуващите неща, нямат свободно време да наблюдават човешките дела и в борбата си с тях да се изпълнят с ненавист и гняв, но гледайки и съзерцавайки всичко стройно, неизменящо се, непричиняващо и непонасящо никаква неправда, всичко съществуващо в хармония и разумно разпределено, такива люде се стремят да подражават на това и да се уподобяват на него. Или ти смяташ, че има някакво средство да не се подражава на това, с което човек се среща с възторг?

— Не е възможно — рече той.

— Понеже философът общува с нещо божествено

и порядъчно, той сам става порядъчен и божествен, доколкото това е възможно за човека: клеветата сред всички е честа.

— Без съмнение.

— Ето защо, ако за философа би се появила някаква необходимост — казах аз — да се грижи за това, което там вижда, частно и публично да го въведе в нравите на хората, а не само себе си да образова, смяташ ли, че той ще стане лош майстор на разсъдителността, справедливостта и на всяка друга гражданска добродетел?

— По никакъв начин — рече той.

— Но ако мнозинството от хората узнаят, че ние говорим за тях истината, ще се разсърдят ли на философите и не ще ли ни повярват, когато твърдим, че държавата в друг случай никога не би благоденствувала, освен ако я нарисуват художници, които си служат с божествен пример?

— Няма да се сърдят, ако научат — отговори той. — Но за какъв начин на рисуване ти говориш?

— Като вземат — рекох аз — държавата и нравите на хората като рисувателна дъска, най-напред биха я направили съвсем чиста. А това не е съвсем лесно. Но ти знаеш, че те се отличават от другите по това, че не желаят да се докоснат нито до частно лице, нито до държавата, нито пък искат да пишат закони, преди да получат чиста дъска или преди сами да я направят чиста.

— И с право — рече той.

— Не смяташ ли, че след това те биха нарисували основните черти на държавната уредба?

— Защо не?

— После, мисля аз, като пристъпват към работа, ще насочват вниманието си към две неща: от една страна, към това, което по природа е справедливо, красиво,

умно и всичко подобно на тия добродетели, а, от друга страна пък, към онова, което е човешко качество; смесвайки и обединявайки човешките навици, ще образуват предобраз на човек, подобен на онова, което Омир нарече богоподобно и богоравно, присъщо на хората.²⁴

— Това е вярно — рече той.

— Смятам, че едно ще изтриват, а друго отново ще рисуват, докато не направят човешките нрави по възможност най-близки до божииите.

— Това би било най-хубавата живопис — рече той.

— И тъй — продължих аз, — ние ще убедим ли ония, които ти смяташ готови да се устремят срещу нас, че именно такъв е живописецът на държавния строй, когото ние хвалихме пред тях, а против когото те се гневиха, понеже му поверихме държавите? Ако сега ни послушат във всичко това, нали ще станат по-кротки?

— Естествено ще станат по-кротки, ако са разумни — рече той.

— А и какво могат да възразят? Нали това, че философите не са любители на съществуващото и на истината?

— Това би било нелепо — продума той.

— Или това, че тяхната собствена природа, която ние разгледахме, не е най-добра.

— И това не.

— Но какво? Една такава природа, като попадне на съответни за нея занимания, нима няма да стане свършено добра и философска в най-голяма степен, отколкото всяка друга? Или те ще кажат, че такива ще станат ония, които ние отхвърлихме?

— Не е допустимо.

— Още ли ще беснеят, понеже ние твърдим, че ако

философското съсловие не започне да управлява държавата, нито държавата, нито гражданите ще си отдъхнат от злините, нито пък държавната уредба, която ние на теория създаваме, ще бъде осъществена?

— Вероятно по-малко — рече той.

— Искаш ли — попитах аз — да кажем, че те не само по-малко ще беснеят, но и че ще станат напълно кротки и ще се оставят да бъдат убедени, ако не поради друго, то поне от срам?

— Безусловно — рече той,

XIV. Да допуснем, че те ще бъдат убедени в това, рекох аз. — Но кой ще се усъмни, че децата на царете и на управниците може да се родят по природа философи?

— Никой — рече той.

— Ще може ли някой да каже, че родените такива по необходимост няма да се покварят? Че за тях е мъчно да се запазят, и ние сме съгласни в това. Но ще се намери ли някой да твърди, че през цялото време никой от всички тях никога няма да се запази?

— Как ще се намери?

— А е достатъчно да се намери само един такъв, ако държавата му бъде подвластна, да може да извърши всичко, което сега се смята за невероятно.

— Достатъчно е да има само един такъв — рече той.

— Когато управникът — продължих аз — създава закони и определя длъжности, за които ние вече говорихме, не бива гражданите да не искат да ги изпълняват.

— По никакъв начин.

— Чудно ли е и невъзможно ли е това, което на нас се харесва, да се харесва и на другите?

— Аз не мисля така — рече той.

-Но, както мисля аз, ние достатъчно разгледахме вече в досегашните си разсъждения, че най-хубавото е възможно.

— Достатъчно го разгледахме.

— Сега, както изглежда, ни предстои да говорим за законодателството: ако бъде осъществено всичко, за което говорихме, това би било най-добро; макар че осъществяването му е трудно, но не е невъзможно.

— Предстои ни наистина — рече той.

XV. И тъй, след като нашето дело с голям труд беше доведено до своя край, нали трябва да се каже сега останалото, т. е. по какъв начин и от кои науки и занаяти ще произлизат управниците на държавата, а така също и на каква възраст ще бъде привличан всеки един за всяка отделна дейност?

— Естествено, че трябва да се каже — рече той.

— Моята хитрост — продължих аз — не ми послужи за нищо, като пропуснах по-рано разискването за избирането на жените, раждането на децата и поставянето на управници, понеже знаех, че това е щекотлив и мъчен въпрос, макар и да е съвсем естествен, понеже сега по необходимост трябва да разгледам тия въпроси. Впрочем за жените и за децата вече е казано необходимото, а що се отнася до управниците, трябва да започнем от самото начало. Ние казахме, ако си спомняш, че управниците при удоволствия и при скърби трябва да се явяват като обичащи държавата и не трябва да се показват като незачитащи това основно задължение нито по време на трудни обстоятелства, нито по време на страх, нито при всякакви други превратности в живота. А този, който в това отношение е безсилен, не трябва да избираме за управник, а да вземаме винаги чистия като изпитано от огън злато; такъв трябва да поставяме за управник, на такъв да се

отдават почести и дарове приживе и след смъртта му. Ние говорихме нещо подобно, като отклонявахме нашето разискване от правия път и го прикривахме, понеже се страхувахме да повдигнем въпроса, който сега е предмет на разискване.

— Ти говориш самата истина — рече той. — Аз помня, че беше така.

— Тогава, друже мой — рекох аз, — у мене нямаше достатъчно смелост да кажа това, което се осмелявам да говоря сега. Нека смело да бъде казано, че философите трябва да бъдат поставяни за най-грижливи стражи.

— Нека бъде казано това — рече той.

Качества и добродетели на философа

— Помисли си само колко малко наистина ти ще имаш такива люде, защото отделните съставки на природата, за която ние казахме, че трябва да имат управниците, рядко се явяват в едно лице, а се срещат твърде разпръснати.

— Какво ти говориш? — попита той.

— Учените и паметливите, остроумните и съобразителните, а и всички други с подобни качества, както ти знаеш, бидейки смели и възвишени по отношение на своите мисли, не желаят да живеят скромно, тихо и в постоянство, но се увличат от силни чувства, където случаят надделее, и тогава цялото им постоянство изчезва.

— Ти говориш вярно — рече той.

— Хората с постоянни и неподдаващи се лесно на промяна характери, които заслужават напълно да им се довери човек, по време на война не се разколебават от страх, щом е необходимо да предприемат такъв подвиг; те биват също такива и по отношение на науките — неподвижни и мъчно възприемащи, сякаш са вцепенени, а сън и прозевки ги обхващат всецяло, когато трябва да се потрудат над нещо подобно.

— Това е така — рече той.

— Ние вече казахме, че управникът трябва да е овладял напълно едното и другото²⁵, защото в противен случай не би трябвало да му даваме така грижливо възпитание, нито почести, нито власт.

— Правилно — рече той.

— И тъй, мислиш ли ти, че това ще бъде рядко явление?

— Защо не?

— Необходимо е следователно той да бъде изпитан в подвизи, страх и удоволствия, за които тогава говорихме. А това, което тогава премълчахме, сега ще го кажем, а именно: той трябва да бъде упражнен и в много науки, като наблюдаваме дали неговата природа е в състояние да издържи най-важните науки, или тя ще изпадне в паника, както изпадат в паника хората и при други случаи.

— Следва — рече той — да наблюдаваме. Но кои науки ти наричаш най-важни?

XVI. Вероятно си спомняш — рекох аз, — че ние различаваме три вида души²⁶ и се съгласихме относно справедливостта, разсъдителността, мъжеството и мъдростта, а така също какво представлява всяка една от тях.

— Ако не си спомням — рече той, — то аз не бих имал право да слушам останалото.

— А помниш ли какво беше казано преди това?

— Какво?

— Ние говорихме, че има друг, по-дълъг път за възможното тяхно най-добро разглеждане и че за преминалия по този път тия добродетели ще станат съвсем ясни. Но и въз основа на вече казаното ние можем да направим необходимите заключения. Вие сметнахте, че казаното тогава е достатъчно и затова се получиха изводи не съвсем точни според моето мнение. Дали обаче тия изводи ви задоволяват, това ще кажете вие.

— Казаното изглеждаше достатъчно както на мене, така и на другите — рече той.

— Но, приятелю — рекох аз, — мярката при такива неща, която дори и малко да не съответствува на съществуващото, не е доказателство, понеже нищо несъвършено не може да бъде мярка за нещо, макар че понякога на някои нещо такова се струва за достатъчно и според тях не трябва повече те да продължават изследванията си.

— Без съмнение — рече той. — Мнозина страдат от това, понеже са станали безразлични.

— А такава болест най-малко трябва да има стражът на държавата и на законите — продължих аз.

— Вярно — рече той.

— Следователно, друже мой — казах аз, — той трябва да върви по дълъг път и не по-малко да заляга в учението, отколкото в гимнастиката, а в противен случай, както сега казах, никога няма да стигне до края на една такава важна и толкова много нужна наука.

— Нима това не е най-важното — попита той, — или има нещо по-важно от справедливостта и от това, което изследвахме?

— Има нещо по-важно — казах аз. — Не трябва да

бъде съзрявано само очертанието на самите тия добродетели, както правим сега, а трябва да не отминаваме най-съвършеното им осъществяване. Няма ли в действителност да бъде смешно хората да се напрягат да вършат всичко за другите маловажни неща, за да бъдат най-усърдно и най-чисто изработени, а за най-важните да се мисли, че не са достойни за най-голяма грижа?

Идеята за доброто

— Твърде достойна мисъл — рече той. — Но мислиш ли, че някой ще те остави на спокойствие, без да те попита какво е в същност това най-важна наука,²⁷ за която ти говориш, за какво служи тя и каква е?

— Не мисля — отвърнах аз, — но хайде питай. Макар ти наистина нерядко да си слушал за това, само сега или не си спомняш, или пък възнамеряваш да ме затрудниш с възраженията си. Аз допускам повече последното, защото най-важната наука е идея за доброто, както често си слушал; чрез него се явява всичко справедливо, полезно и изгодно. Сега ти почти разбираш, че аз имам намерение да говоря за тая идея, а освен нея още и за обстоятелството, че ние не я познаваме. А щом не я знаем, то без нея дори и да знаем в съвършенство всичко друго, знаем, че няма никаква полза за нас, както е безполезно, ако ние притежаваме нещо, без да имаме доброто. Смяташ ли ти, че има голямо значение човек да притежава всякакъв имот, но да не притежава доброто? Или всичко друго да разбира, а да не разбира никак красивото и доброто?

— Заклевам се в Зевса, аз не мисля така — рече той.

XVII. Но ти знаеш и това, че мнозинството от хората смятат удоволствието за добро, а по-изисканите хора смятат за добро разбирането.²⁸

— Как не?

— А признаващите това, друже мой, не могат да кажат какво е разбирането, но накрай биват принуждавани да признаят, че е разбиране на доброто.

— Наистина, много е смешно — рече той.

— Как няма да е смешно — продължих аз, — щом те ни упрекват, че ние не знаем какво е добро, а после говорят с нас като такива, които го знаят. Те твърдят, че доброто е разбиране на доброто, сякаш ние разбираме какво те говорят, когато изговарят често думата добро.

— Съвсем вярно — рече той.

— Но какво? Смяташ ли ти, че тези, които определят удоволствието като добро, са в по-малко заблуждение от другите? Няма ли те да бъдат принудени да признаят, че удоволствията са нещо лошо?

— Разбира се.

— Смятам, че те трябва да се съгласят, че доброто и злото са едно и също нещо. Така ли е?

— Как иначе?

— Следователно стана ли ясно, че недоуменията относно доброто са големи и много?

— Как не?

— Но какво? Не е ли също ясно, че що се отнася до справедливото и прекрасното, макар и само да изглеждат такива, а в действителност да не са, мнозина предпочитат да ги осъществяват, да ги притежават и да ги търсят, а придобиването на въобразяемото добро за никого още не е било достатъчно; хората търсят действ-

вително съществуващото добро и всеки не зачита никак въображаемото.

— Без съмнение — рече той.

— Това е относно доброто, което търси всяка душа и за което тя прави всичко, като се старае да отгадае какво е в същност то, но няма сили и не е в състояние точно да разбере какво е то; тя не може да се облекне на сигурна вяра, с която си служи при други случаи, заради това не получава и останалите блага, които биха й били полезни; ще кажем ли ние, че относно толкова голямо и толкова съществено благо трябва да останат слепи ония най-добри хора, на които ние всичко ще поверим?

— Съвсем не — рече той.

— Затова смятам — продължих аз, — че справедливото и прекрасното, ако не бъде известно защо те са добри, няма да намерят много достоен страж на себе си в лицето на този, който не знае доброто. Дори предсказвам, че никой няма предварително да ги узнае достатъчно.

— И добре предсказваш — рече той.

— Нали тогава нашата държава ще бъде съвършено устроена, когато за нея се грижи такъв страж, който знае това?

XVIII. Това е необходимо — рече той. — Но ти, Со- крате, твърдиш ли, че доброто е знание или удоволствие, или нещо друго извън тях?

— Ах ти, човече! — възкликнах аз. — Добре знаех и отдавна ми беше известно, че тебе няма да те задоволи това, което се харесва на другите по тоя въпрос.

— Но, Сократе, според мене не е справедливо да говориш за съмненията на другите, а своето да не изказваш, макар че толкова много време се занимаваш с този въпрос — рече той.

— Не смяташ ли ти — продължих аз, — че е справедливо някой да говори като знаещ нещо, което не знае?

— По никакъв начин като знаещ — рече той, — но като смяташ, че желае да каже това, което мисли.

— Но ти не съзнаваш ли — попитах аз, — че всички мнения без знание⁹ са негодни и че най-добрите от тях са слепи? Смяташ ли, че по нещо се различават от вървящите право по пътя слепци, тия, които мислят, че има нещо истинно без разбиране?

— Никак не се различават — рече той.

— Следователно ти би ли искал да съзерцаваш негодното, слепото и кривото, когато имаш възможност да научиш от други за светлото и прекрасното?

— В името на Зевса — рече Главкон, — ти, Сократе, не спирай като че ли си стигнал до края. За нас ще бъде достатъчно, ако ти разгледаш така доброто, както вече разгледа справедливостта, разсъдливостта и другите добродетели.

— И за мене, друже мой — рекох аз, — това ще бъде приятно, стига само да не бъде в невъзможност и да не възбужда смях, като се показвам усърден без полза. Впрочем, блажени мъже, нека сега оставим разискването какво е самото добро, понеже това, което сега мисля, изглежда, изисква повече разсъждения от тия, които съответствуват на сегашния ни стремеж. Но аз съм готов да говоря за това, което изглежда плод на доброто и е подобно на него, ако и на вас е приятно. В противен случай нека го изоставим.

— Но говори — рече той. — Разказа за бащата³⁰ ще отложиш за друг път.

— Бих искал — отвърнах — да мога да го разкажа и вие да го възприемете, но не като лихва само. Тази лихва и прираст вие ще получите³¹, но вие внимавайте

да не ви никак измамя против волята си, като ви представя фалшива сметка за лихвата.

— Ще внимаваме според силите си — рече той, —
но ти започвай да говориш.

— След като се съгласих — казах аз — и след като ви припомних вече казаното по-рано и вече често говореното при други случаи.

— Какво именно? — попита той.

— Има и много прекрасни неща — казах аз, — и много добри неща, които поотделно назоваваме и определяме с думи.

— Назоваваме, разбира се.

— Също така определяме и прекрасното само по себе си, и доброто само по себе си, и същото правим за всички останали вещи, макар и да признаваме, че те са много. А какво е в същност всяка една вещ, ние я определяме с една идея — по една идея за всяка вещ.

— Така е.

— Говорим, че ние можем да виждаме тия много вещи, но не можем да мислим за тях, напротив, пък за идеите можем да мислим, но не можем да ги виждаме.

— Без съмнение.

— С какво от нас самите ние виждаме видимото?

— Със зрението — рече той.

— Нали със слуха — продължих аз — възприемаме това, което може да се слуша, а с другите чувства възприемаме всичко, което може да се чувствува?

— Как иначе?

— Вече разбра ли ти — продължих аз — колко от съвършена по-съвършена сила е създал творецът на чувствата с възможността да виждаме и да бъдем виждани?

— Не съвсем — рече той.

— Но внимавай в следното. Има ли нещо друго из-

вън слуха и звука, та слухът да може да слуша и звукът да бъде слушан, и ако това трето не се яви, слухът няма да може да слуша и звукът няма да може да бъде слушан?

— Никакво друго нещо — рече той.³²

— Аз мисля — продължих, — че много други чувства, за да не кажа никое, не се нуждаят от нещо трето. Или можеш да покажеш нещо такова?

— Не мога — рече той.

— Но не забелязваш ли, че зрението и зримото, което се вижда, се нуждаят от нещо друго?

— Как?

— Да допуснем, че в очите ни има зрение и неговият притежател се опитва да си послужи с него; макар че те могат да различават цветовете, ако не се появи трети вид, предназначен за това именно, ти знаеш, че зрението няма нищо да види и цветовете ще останат невидими.

— Но какво имаш пред вид? — попита той.

— Именно това, което ти наричаш светлина — казах аз.

— Вярно — рече той.

— Следователно не с нещо малко са свързани чувството за виждане и силата на нещо да може да бъде виждано, а с по-ценен съюз от другите съюзи, стига само светлината да е нещо ценно.

— Съвсем е изключено да не бъде ценна — рече той.

XIX. И така кого от небесните богове ти смяташ за господстваща причина и чия е тая светлина, която прави зрението да вижда по най-добър начин и да се вижда зримото, което може да бъде виждано?

— Този, когото смяташ ти и другите — рече той. — Явно е, че ти питаш за Слънцето.

- Следователно зрението не се ли отнася по природа към този бог?
- Как?
- Зрението не е слънце — нито то самото, нито онова, в което то се намира и което ние наричаме очи.
- Без съмнение не е.
- Но окото е, мисля, най-подобно на слънцето от всичките наши органи за чувствата.
- Съвсем вярно.
- Нали и силата, която има този орган, я притежава като някакво излъчване, получено от слънцето.
- Естествено.
- Нали слънцето, без да е зрение, но бидейки причина за него, бива виждано от самото това зрение?
- Така — рече той.
- Запомни — рекох, — че аз наричам слънцето рожба на доброто, което добро го е родило като подобие на себе си. Каквото е самото добро в областта на мислимото по отношение на ума и умосъзерцанието, същото е и слънцето в областта на видимото по отношение на зрението и на зримото.
- Как? — попита той. — Разясни ми го още.
- Ти знаеш — продължих аз, — че очите, когато някой не ги насочи към тия предмети, върху които дневната светлина разпростира цветовете, а върху ония предмети, над които има нощно сияние, стават късогледни и почти ослепяват, сякаш не притежават чисто зрение.
- Съвсем е така — рече той.
- А когато пък ясно виждат предметите, които слънцето осветява, тогава става ясно, мисля, че очите притежават зрение.
- Как иначе?
- Но сега помисли си по същия начин и за душата.

Когато тя се насочва към това, което истината и съществуващото озаряват, тогава тя го разбира и го познава, а от това става ясно, че тя има разум. Ако пък тя се насочва към това, което е размесено с мрак, което се ражда и погива, тя се замисля и става почти тъпа, понеже постоянно променя мнението си и заприличва на това, което няма разум.

— Разбира се, прилича.

— Ето защо това, което придава истинност на познаваемите вещи и дава сила на този, който ги опознава, това смятай, че е идея за доброто, причина за знание и за истина, доколкото тя може да се узнае с ума. Защото колкото и да са прекрасни тия двете — знанието и истината, ако ти допуснеш нещо друго по-прекрасно от тях, с право го допускаш. Както е справедливо в горния случай да се смятат светлината и зрението слънцеподобни, а слънцето не е право да се смята подобно на нещо, така също е справедливо и тука двете — знанието и истината, да се смятат подобни на доброто, но не е справедливо всяко едно от тях да се смята за добро, понеже доброто трябва да се почита като нещо по-велико.

— Ти говориш за една необикновена красота, щом тя поражда знание и истина, а сама ги надминава по красотата си. Не разбираш ли под това удоволствието?

— Недей да сквернословиш — отговорих аз, — но по-скоро наблюдавай нейния образ още по тоя начин.

— Как?

— Слънцето, ще кажеш ти, както ми се струва, доставя на видимите предмети не само възможност да бъдат виждани, но и раждането, растението и храната, а самото слънце не се ражда.

— Но как наистина?

— Така и доброто, трябва да се каже, доставя на познаваемите предмети не само възможност да бъдат

познавани, но и да съществуват и да получават от него своята същност, макар че доброто не е същност, но по достойнство и по сила стои много по-горе от същността.

Въображаемият и видимият свят

XX. Тогава Главкон с язвителен смях рече: —Аполоне, каква невероятна хипербола!

— Ти си виновен — рекох аз, — понеже ме накара да говоря за доброто това, което мисля за него.

— Ив никакъв случай не преставай да говориш — рече той, — ако не друго, то поне отново се залови с подобие то на слънцето, ако нещо си пропуснал.

— Много нещо съм пропуснал — отвърнах аз.

— Не пропускай и най-малкото — рече той.

— Имах намерение — продължих аз —да пропусна много, но доколкото е възможно в момента, няма доброволно да пропускам повече.

— Не бива да пропускаш — рече той.

— И тъй, помисли — продължих аз — върху това, което говорим! Има два вида предмети. Единият властвува над въображаемия род и област, а другият над видимия. Аз не казвам над небето, за да не ти изглеждам, че хитро използвам двусмислието на думите³³ - И тъй признаваш ли ти двата вида предмети — видими и невидими?

— Признавам.

— Вземи линия, разделена на две неравни части, и всяка една от двете части раздели отново по същия начин — едната част за видимия род, а другата за мис-

лимия, и ти чрез яснотата и неяснотата помежду им ще имаш във видимата част едната от двете части като образи.³⁴ А образи аз наричам на първо място сенките, след това изображенията, които се явяват във водата и в гъстите, леките и прозрачните тела, а също във всички подобни, ако разбираш.

— Сега вземи другата част, на която съответствуват намиращите се край нас животни, всички растения и всякакъв вид произведения на човешките ръце.

— Правя това — рече той.

— Ти би ли поискал — продължих аз — да прибавиш, че това се отнася към истината и неистината, както мислимото се отнася към това, което може да се узнае, и както подобното се отнася към това, на което се уподобява?

— Без никакво съмнение — рече той.

— Сега обърни внимание на разделянето на мислимото по какъв начин трябва да бъде разделено.

— По какъв начин?

— По следния. Душата въз основа на предположения е принудена да търси една част от мислимото въз основа на образи, получени при разделянето, като се отправя не към началото, а към края. Другата пък част търси, като тръгва пак от предположения и се насочва към непредполагаемото начало, без да си служи с образи, както в първия случай, но извършва своето изследване само чрез идеите сами по себе си.³⁵

— Това, което говориш сега, аз не разбрах точно — рече той.

— Сега ще повторя — продължих аз — и ще разбереш по-лесно следващото от вече казаното. Смятам, че ти знаеш, какво хората, които се занимават с геометрия, аритметика и други подобни науки, си служат с четни

и нечетни числа, с фигури, с три вида триъгълници и с други подобни неща при всяко изследване. Като вземат тия изходни положения, те не намират за необходимо да дават никакви обяснения повече нито за себе си, нито за другите, понеже тия неща са ясни за всички. Като излизат от такива положения, те изследват вече останалите неща и завършват резултатно това, към което са насочили своето изследване.

— Разбира се, аз зная това — рече той.

— Следователно, когато те си служат с чертежи като с видимите форми и разсъждават за тях, тогава не мислят за чертежите, а за ония неща, на които те са подобни, т. е. те мислят за самия триъгълник и за самия диагонал, а не за ония, които начертават. Това важи също и за другите подобни неща. Същите тия неща стават, когато се ваят образи и се рисуват картини — това са сенки и образи във вода, с които, като се ползват като образи, хората се стараят да видят това, което никой по друг начин не би могъл да види освен чрез въображението си.

— Ти имаш право — рече той.

XXI. Този именно вид аз наричах постиган само с ума и казвах, че душата е принудена да си служи с предположения за неговото изследване, без да се насочва към началото, понеже не е в състояние да отиде по-далече от предположенията, но се ползува от самите образи, които се отпечатват на земните предмети, и с това, което в сравнение с другото се явява като по-ясно и като такова е на почит.³⁶

— Разбирам, че ти говориш за геометрията и за близките до нея науки — рече той.

— Узнай сега и другата част от мислимото, за което аз говоря, и до която се докосва разумът чрез силата на диалектиката. Той прави предположенията не

като начални, но като действителни предположения, т.е. като стъпала и опори, за да стигне до непредполагамото, до началата на всички неща; като докосне това начало и като се придържа към всичко, с което то е свързано, разумът стига до заключение, без да си служи по някакъв начин с нещо чувствено, но си служи само с идеите в техните взаимни връзки и завършва с тях.

— Не разбирам достатъчно — рече той, — понеже ми се струва, че ти говориш по един твърде мъчен въпрос. Изглежда, ти искаш да определиш съществуващото и мислимото по-ясно чрез знанието на диалектиката, нежели чрез така наречените изкуства, при които предположенията са начала, и затова тия, които наблюдават, трябва да съзерцават мислимото и съществуващото с разума, а не с чувствата, като в изследванията си не стигат до началото, а остават в областта на предположенията и според тебе не ги овладяват с ума, макар по начало да са мислими. На мене ми се струва, че ти наричаш разсъдък³⁷ не ума, а способността на тия, които се занимават с геометрия, и способността на подобните на тях. Разсъдъкът пък заема средно положение между мнението и ума.

— Ти си схванал това съвсем добре — потвърдих аз. — Но към съществуващите четири части допусни, че има в душата съответно четири степени: към висшата степен принадлежи разумът, към втората — разсъдъкът, към третата постави вярата, а към последната — предположението³⁸. И ги нареди съответно, та колкото съдържат истина за тия неща, към които се отнасят, да смяташ, че толкова и ясност съдържат те у себе си.

— Разбирам — рече той. — Съгласявам се и ще ги нареда, както ти казваш.